

I S K O L A

A PHILOSOPHIAI FACULTÁS RÓL.*

A liberális, sőt radícális, meg a conservatív irányzat a közélet egyik mezején és tényezőjének életében is oly szépen és teljesen kiegyeztetett összhangzatban nem szerepel, mint az oktatók és hallgatók közösségéből szervezkedett Universitas scientiarum intézményében. Az egyház, a társadalom, az állam, mindenik a maga megkülönböztetett s mégis összeható szervezetében és alágazataiban, vagy a már megnyert és kiérlelt formák idomaihoz ragaszkodnak s ezeket még áldozatok, sőt vesztők árán is sértetlen föntartani igyekeznek; vagy a folyamatos, avagy épen rohamos átalakulás útján haladnak és sietnek, sokszor, szintén áldozatokkal, vagy vesztökre mellözve és lökve el a régi formákat s kockáztatva kalandos vállalkozásaikkal a már megszerzett vívmányokat is. Sőt az ellentétek szerinti életműködés e tapasztalati törvényét az oly kevésbé korlátozható teremtő képzelem köreire is átvihetjük s a művészetek határtalan birodalmában is kimutathatjuk e szembenálló irányzatok koronként és váltakozva történő felülkerekedését, hol egyes kivált-ságolt szellemek nyomván geniusok bélyegét egész művész-öltök ábrázatára; hol a mindennapi lelkek tétova tapogatózásai keresve mindig újabb és újabb formákat, a meg nem értett régiek félremagyarázásával, vagy a korlátozottabb elmék szokásos önteltségével.

De az emberiség életműködésének mezején elérhető és gondolható legmagasabb munkakörben: az emberi megösmérés keresésének, az ember léte és értelme által határolt tudománynak arenáján s a tudomány igazi szülőházában: az egyetemeken, állandó és fölemelő egybehangzását és kiegyenlítését látjuk mind a folyamatos haladásnak és új idomok elő-

* A rectori dekán fölolvasása a kolozsvári magy. k. Ferencz József tudományegyetem 1886/7. évi záró ünnepélyén.

állításának, mind, pedig, a már kiküzdött vívmányok fontartásának, fel-
 ölelésének és értékesítésének.

Az egyetem, a szó legteljesebb értelmében liberális, sőt radikális
 egy intézmény, mely más korlátokat nem ösmerhet, mint a melyeket a
 teremtés az emberi elmének kimért s az igazság mindenek fölött álló
 eszménye a munkások lelkiösmereti meggyőződésében megszabott. E kor-
 látok tágitását nem engedi a valóság, sem szűkebbre szorítását ki nem
 veheti a múlt, a hagyomány, vagy mások akarata. A túlmerész Ikarusok-
 kat leszédítené a nap tűző heve; a kézmosó Pilátusokat elsöpörmé az idők
 szele, de az emberiség öröklött s így jogos talaján állót nem érhetik
 sem az igazságos égiek természeti törvények szerint ható, sem a fölka-
 paszkodott földiek mesterséges villámai. E természetszabta korlátok kö-
 zött, azonban, föltétlen a szabadság s nincs és nem lehet tekintet, a
 mely szükségkép a régi formákhoz köthetne, mely az igazság új és igaz-
 zolt idomainak érvényesítésében gátul szolgálhatna. Az egyes tudomány-
 ágak mind sokasodó erecskéiből egyesült tudomány nagy folyamának
 csoda méltóságú és értékű tovaáradó hömpölygése, mindig szélesbedő és
 mélyedő medrével, mindennél jobban bizonyítja e tételt. A lecsapolás,
 zsilipezés, gátemelés mesterkedései; a munkások megfélemlítésére, elalta-
 tására, vagy lekenyerezésére célzó kísérletek: börtön, vagy méregpohár,
 számkivetés, vagy máglya, az ember a kereszten, vagy a kereszt az em-
 beren, jutam, hir egyként lehetetlennek bizonyult a szabad gondolkodás
 és kutatás, a megismerés meg tudomány ellenében — egyesek bo-
 tolhattak, el is buktak, de az intézmény áll rendületlen, tiszta sértet-
 lenségében.

És az egyetem, ugyanebben a mértékben conservatív is. A mit az
 igazság igazolt formái sorába egyszer beigtatott, senki és semmi kedve-
 ért ki nem törüli jogos, tulajdon helyéből. A világ oly sokszerü értékei,
 idő folytán elkophatnak, a divatból és forgalomból kieshetnek, sőt egész
 becsüket elveszthetik; de a megismerés igaznak bizonyult tételei oly ál-
 landó és fogyhatatlan értéket hordanak magukban, a mely a divatnak
 szokásnak, kedvtelésnek alávetve nincs, sőt a mely a tudomány mindig
 szaporodó új vívmányaival viszonyítva, maga is növekszik s bizonyító
 erejével emezeket is értékesebökké teszi, az így folyton sokasodó szem-
 pontok föltárásával, pedig, a tudomány egész rendszerének a maradandó
 biztonság megdönthetetlen szilárdságát adja meg.

S a mi itt ennél is szembetűnőbb, az emberi gondolkodás lényegé-
 ben megszabott formáiba nem csak a megösmérés minden megelőző tar-

talmát öleli föl, illeszti be a rendszer megfelelő pontjára s teszi így szer-
ves alkotó elemévé a tudomány e nagy szervezetének, hanem ez orga-
nismus idomaihoz is, a nemnek határozott típusához is szívós conserva-
tivismussal ragaszkodik s a maga lényegében rejlő szabadságának hatá-
rait az egyenletes, szabályzott fejlődés formái szerint tölti be. És az
egyetem, a tudomány e benső idomai állandó határozottságának megfele-
lően, a maga életműködésének is szilárdan conservált formák szerint ad
kifejezést, a karok tagozataiban, a hatóságok szervezetében s a leg-
főbb kormányzat megállapított sorrendjében, a midőn a Magnificus
Rector állásának kiváló díszét váltakozva ruházza, a traditó rendje ál-
tal megkötött közakarát útján, az egyes karok alkalmas férfaira, ez ál-
landó és kötelező sorrend formájában érvényre emelve a facultások egyen-
lőséget, sőt a Magnificus méltóságának egy sugarát is vetvén arra a
karra, mely az egyetem fejét, vezérlő szellemét épen adta.

Az egyetemi szervezet e conservatív jellemvonásának köszönhetem
én is a szerencsét, mint a bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi kar
ez idő szerinti dekánja, hogy egyetemünk ez ünnepélyes közülésén, egy
perczre, a Rector Magnificus oldalán megjelenhetek s hogy, ha szemé-
lyemre nem is, de állásomra nézve, igénybe vehetem az egyenlőség adta
jogot, hogy szavamat itt fölemelhetem, az Universitas Scientiarum
testülete előtt emelhetem föl, a tudomány köztársaságának ama
közössége kebelében, a mely az oktatók és hallgatók szerves egysé-
géből áll és fölemelhetem épen most, a midőn évi közös működésünk-
ről mintegy beszámolunk s a hallhatatlan nagy család egy új raját bo-
csátjuk a világba, hogy ott hirdesse, életre keltse és érvényesítse a tu-
dományt, a mindig fejlődő, de örökkön állandó igazság megösmerését.

És épen ez egyenlőség eleven érzete és tudata szabja meg alka-
lomszerű rövid előadásom tárgyát is, mert valamennyi tudományág egyenlő
joguságát, mi, a magunk részéről hirdetjük, valljuk és vitatjuk, de a gyako-
rlati élet és a gyakorlati élet egyenes szolgálatában álló egyik-másik
tudományágnak képviselői, kétségbe vonják, tagadják és megczáfolni pró-
bálják; sőt facultásomnak, mint olyannak, mintegy csak kegyes el-
nézéssel méltóztatnak a tudomány köztársaságának csarnokaiban, vala-
mely félreeső mellékhelyiségben, egy kis zugolyt engedélyezni. Hiszen,
hogy e közkeletű irányzat ismeretes képviselőit egyetlen, határozottan
kidomborodó példányban mutassam be s ez egygyel valamennyit jellemez-
zem, csak az imént olvashattuk a világhírű, kétségbe alig vonható tudomá-
nyosságú s minden ellenkező nézet képviselőjét, mint mondják, már

csak a neve súlyjával is porba sújtó Dr. Billroth infallibilis verdictjét, melylyel, a tervezett harmadik magyar egyetemről szólva, három facultás kérdését egyetlen tollvonással kegyeskedik eldönteni. „Csodálkozom, mondja a nagy tekintélyvel dicsekedhető Dr. Billroth, hogy ama régebben kifejezett gondolatomat, melyet közelebb „Aphorismáim“-ban is elmondtam, eddig egy oldalról sem vették figyelembe, nevezetesen, hogy az egyetemek régi fogalmától, a négy facultástól, eltérve; sőt eltérve a hármassal is, minők Czernovitzban, Lembergben és Zágrábban vannak, csupán egy, természet- és orvostudományi egyetem állítassék föl. Magyarországon hogyan áll a jogászok, a theologusok és a philosophusok dolga, nem tudom. Itélje meg ön*, hogy tanuló korában volt-e köze a többi facultásokhoz. Az orvostan hallgatójának, erre valóban nincs ideje. A régi Universitas litterarum négy facultása nem egyéb, történelmi phantomnál, mely, gymnasiumaink mai fejlettsége mellett, értelmét veszítette. Azonban, melyik modern állam érzi magát elég erősnek arra, hogy az ilyenmő, évtizedekre szóló reformot föl merné vetni. Kifelé a háborútól való félelem, befelé a köztársaságtól és a socialistáktól való aggodalom s azon felül teljes pénzhiány! Marad minden a régi!”

Hogy Dr. Billrothnak, ki a három facultas „történelmi phantoma“ fölött ily kategorikus ítélet mondásra érzi magát fölhatalmazva, orvoskari hallgató korában mennyi köze volt a többi facultásokhoz, ő tudhatja legjobban; hogy, bár az egyetemi cursus bevégezte után, hogyan szerzett magának csupán a természet- és orvostudományi tanulmányokra szorítkozva, a gymnasiumok mai fejlettségéről ily positiv állítás alapjául elég-séges tájékozást: bárki megítélheti; de, hogy a jogi és theologiai s legkivált a philosophiai facultás körébe eső tudományágak több ezer évre terjedő munkájának gyümölcseire, akár cursusa alatt, akár azután, nagyon is rászorult volna, merjük épen ez egyoldalú ítéletére támaszkodva állítani, mely azonfelül azt is bizonyítja, hogy az öntelt elbizakodás tökéletesen egyenlő törvények szerint fejlődik egy barbar hódítóban, a börze fölgazdagodott kalandorában és valamely egyes tudományág szűk látkörű szerencsés továbbvivőjében.

Ám Dr. Billroth, e tekintetben nem áll magában s ha Herakleitos, a ködös, az egész körültre levő tömegben csak eszelősöket tudott találni, egymagát tartva a belátónak, ő is egész seregére hivatkozhatik a maga fajta belátóknak.

* Dr. Pávay, a pozsonyi országos kórház főorvosa, kihez Dr. Billroth e levelet intézte. A lévél olvasható a Magyar Philosophiai Szemle utóbbi füzetében.

A theologia és a theologiai tudományágak lenézőiről nem is szö-
lok, — e kérdéseket az emberi megösmerés köréből ma már nem csak a
bölcseleg oly kiváltságos alakjai akarják kizárni, mint a mi idézett te-
kintélyünk, (a ki természetesen már tökéletesen tisztában van saját szak-
köre minden problemájával s így nincs is miért vitáznia szakkörbeli el-
lenfelekkel), hanem a positiv tudás ama kisebbségü példányi is, a kik,
mihelyt párszor beletekintettek a mikroskopiumba, már is kezükben
tartják a bölcsék követ s átlátnak a világ titkán, akár csak megannyi
ujkori Paracelsus, — bár nem tagadom, az emberiség oly általános egy
psychicai jelenségéről, minő a vallásos érzés s mindarról, a mi ennek
nyomán az emberiség életfolyamata rendén származott s a tettek és el-
mélet mezején oly kiváló helyet foglalt el és tölt be ma is, az igazság
íránt köteles tisztelet megsértése nélkül oly hamarosan és könnyedén,
hogy ne mondjam: könnyelműen itélni nem mernék. A jog- és államtudo-
mány szakügyét is bátran bizhatom saját képviselőire, hiszen pörük vé-
delme a legilletékesebb kezekben van, — bár, mellesleg, megjegyezhe-
tem, hogy e tekintetben maguk is gyöngítetik állásukat, a midőn saját
kebelükben is táplálnak olyan egy iskolát, a mely ex principio tagadja
meg az emberi gondolkodás minden jogát és erejét az általánosán érvé-
nyes elvek megállapítására s az empiria szükségkép féleles bukdácsolá-
sait próbálja, a jogtörténelem positiv tudománya nevezete alatt, a maga
körében, biztos és egyetlen lehető igazság szerében hirdetni.

Mi, tehát, csupán a philosophiai facultás szakába tartozó tudomány-
ágak felől kívánunk szólni, mint a melyeknek a tudomány köréből való
kiutasítását több-kevesebb határozottsággal s legalább, a mi a végső
alapelveket s általános és egységes megösmerést illeti, mindazok sürge-
tik, vagy legalább óhajtják, a kik a megösmerés egyetlen forrásaül az
érzéki tapasztalást tekintik s a kik a természetvizsgálat mai uralkodó
irányának consequentiáit nem csak e tapasztalati körre, hanem, egy me-
rész ugrással, az egész létre kívánják alkalmazni.

A vita itt a fölött folyván, ha a philosophiai facultás tudományágai
a megösmerés, a tudomány körébe tartóznak-e, vagy sem, mindenekelőtt
természetesen az iránt kell tisztába jönnünk, és pedig, ha lehet, közös
egyetértéssel, hogy mit lehet és kell megösmerésnek, tudománynak ne-
veznünk?

Talán nem találunk ellenzésre, ha e kérdésre a feleletet olykép ad-
juk meg, hogy a megösmerés a valóságnak képzetekben, fogalmakban

megfelelő tudalmas felfogása, a tudomány pedig e képzeteknek, fogalmaknak rendszeres egységbe foglalása.

A megösmérésre kínálkozó valóság fölfogása, immár nyilván, vagy közvetlenül történik, a kül- és belérzelet megfigyelései és észrevételei útján, a midőn a terjedt és a psychikai lét tényeit, változásait és miveleteit fogjuk föl; vagy pedig közbe illesztett psychikai miveletek útján, a gondolkodásban, a midőn a valósággal, vagy gondolatunk szerint, együvé tartozókat egybefoglaljuk s a tudományban rendszerezük.

A figyelmes ellenfél itt már valószínűen közbeszól s ohajtana először is különbséget tételni a terjedt, meg a psychikai lét tényei, változásai és műveleti között. De, bővebb megfontolás után, talán, a positivista is hajlandó lesz ép olyan ténynek ösmerni el a hegyi kristályt, mint a fölöle alkotott képzetet; ép oly változásnak egy vegyfolyamat átalakulásait, mint érzelmei folyton új formákat öltő mozzanatait s az akarat elhatározásait legalább is oly erejű hatóknak, mint egy súlyos test nehézkedésének mechanikai munkáit. A positivista második közbeszólása azt fogja hangoztatni, hogy a tudomány rendszerébe a mediált gondolkodás útján csak olyan képzeteket, fogalmakat illesztethessünk be, a melyek a közvetlen megfigyelésnek az eredményei s részünkről ezt az utasítást készséggel elfogadnók is, mihelyt az utasítás adói nem vennék maguknak azt a szintén kényszerű szabadságot, hogy a saját positiv tudományukba olyan fogalmakat helyeznek és pedig ugyancsak szembetűnő helyre, minők az atom, erő, vegyrokonság, űr, idő, erők átváltozása és aequivalense, ok, hatás, törvény, nem is említve az u. n. positiv philosophusok biológiájában és sociológiájában szerepeltetett neveket, minők a hyperorganicus tulajdonságok, az integralás és desintegralás, evolutio, habitus, consensus, harmonia, a társasági eszmények, altruismus, sat. Mihelyt a közbeszóló igazolja, hogy e képzetek, fogalmak és nevek a közvetlen megfigyelésnek eredményei: elfogadjuk közbeszólását; addig a tudomány rendszerébe épen oly joggal illeszthetjük be mi a mediált gondolkodás nyomón haladó miveleteinek eredményeül nyert határozott fogalmakat, mint ő u. n. positiv tudománya során folytán használja saját képzelve ama phantasticus alkotásait.

A midőn, tehát, a philosophia a maga tudalmasan megalkotott munkatervébe azt a kettős föladatot öleli föl, hogy az emberi psyche minden irányú miveleteinek tényeit kikutassa, földerítse, megösmérje s ezek alapján és a természet vizsgálat összes igazolt megösmérési eredményeinek összefoglalásával, az egységes világnézet tudományos rendszerét megal-

kossa, nemcsak hogy az emberiségnek mindig szerepelt s a fejlődés rendjén folyton erősödő, ellenállhatatlan örök vágyát tölti be; nemcsak, hogy egész intellectualis, moralis és aesthetikai lényünk legsajátosabb és hozzá tehetjük: mindeneknél értékesebb jellemvonását juttatja kifejezésre és meghatározott erők mértékében érvényre, hanem épen olyan, ha nem különb, tényekkel számol, mint a természetvizsgálat, mint a positivismus, sőt akkor, a midőn a gondolkodás megismerési miveleteit, föltételeit és korlátait saját, külön föladatai sorában szakszerűen és szakszerűen egyedül ő vizsgálja és állapítja meg, valamennyi többi tudományágnak, ebben a tekintetben, ő a törvényhozója, ebben az értelemben ő az uralkodója, ama Platói ohaj rész szerint való érvényesítésével, hogy az emberiség vezetői philosophusok legyenek s a philosophusok legyenek az emberiség vezetői

És ezt a merész, de épen olyan nagy terhekkel is járó szót nem a positivismus önteltségéhez hasonló korlátozottság és egyoldalúság ismételteti velünk és pedig külön és kifejezetten nem a philosophusok, hanem a philosophia számára; nem is az, mintha fönn ne tartanók és fennen ne hangoztatnók a tudományágaknak a megismerés conservatív jellegében rejlő, s előbb is föltüntetett, tökéletes egyenlőségét; hanem az igazság iránt tartozó ama súlyos kötelelességérzet, mely minden társas működés sikerének egyetlen biztosítéka, s mely az őrszemet őrálló helyén, a köz-katonát a tömegek soraiban, a vezért a sereg élén rendületlen kitartásra kényszeríti s munkáját, a győzelem érdekében, mindeniknek teljesen egyenlő értékűvé, mert egyként nélkülözhetetlenné teszi. Ime, csak az imént emeltük ki nyomatékkal az emberi megismerésnek, és így a philosophiai megismerésnek is, korlátozott voltát; magunk jelöltük meg előbb, hogy a philosophia egyik föladatát: az egységes világnézet tudományos rendszerének megalkotását, csak is amaz elengedhetetlen föltétel alatt végezheti, ha az emberi psyche minden irányú miveleteinek megismerését a természetvizsgálat összes igazolt eredményeivel összefoglalja — de minde részletek hangoztatásával és határozott föntartásával rá kell mutatnunk a philosophia ama külön s csak általa végezhető szaktölatárára, mert különben, a positivismus korlátozott és egyoldalú elméletének hallgató elismerésével, maga a társas működés célja: a tudomány mind teljesebb megalkotása volna veszélyeztetve, válnék lehetetlenné.

De, hát, különben is, ennek a Billroth-féle tűznek is sokkal több a füstje, mint a lángja s majd csak akkor tűnnék ki igazán, hogy az u. n. positiv tudomány képviselői mire tudnának menni, ha valami fensőbb ha-

talom nagy hirtelen szavukon fogná és kényszeríteni tudná őket, hogy csakugyan ne legyen hát sem tanuló korukban, sem azután, „semmi közök a többi facultásokhoz“, vagyis azokhoz a tudományágakhoz, a melyek a „csupán egy természet- és orvostudományi egyetem“ körén kívül esnek s mint „történelmi phantomok“, „gymnasiumaink mai fejlettsége mellett“ értelmüket veszítették volna. Mintán a positiv philosophia más tudományt nem ösmer, mint a maga hatos sorozatában elhelyezett matematikát, astronomiát, physikát, chemiát, biologiát és sociológiát — a megismerés elméletének és logikának teljes hiával szükölködő e tudomány valóban kíváncsivá tenné az embert, hogy ugyan mi módon és minő tudományos alapon fogná igazolni bár a maga megösmerését, a melyet, hogy milyen rend és mód szerint fogna megalkotni; igaz és megbízható volta felöl, hogy minő biztosítékot tudna a netalán kritikus elméknek nyujtani: azt a positiv tudomány férfiai sokkal jobban tudhatják a mi scrupulosus csekélységünknel. Azokat, a mai fejlettségükre jutott s így a más három facultást teljesen fölöslegessé tevő gymnasiumokat is fölöttébb szeretnők a positivisták gondolata szerinti formában látni, a melyek, tehát, először is mai nevelő-oktató elhivatásukat a training szakiskoláinak gépies föladataival váltánák fel s aztán, a philosophiai facultás sutba vetett tudományágai nélkül volnának kéntelenek magukon segiteni és leendő tanáraikat, nyilván, az „egy, természet- és orvostudományi, egyetem“ boncztani növendékei sorából ujonczoznák, a kiknek semmi „közük a többi (már csak néhai) facultásokhoz.“

Valóban az általános áttekintésre törő ember szive elszorul és elméje a legkomolyabb és hatásosabb orvosszerek előállításán töri magát, a midőn azt kell látnia, hogy a tudomány előbbvitelére oly nagy hatású szakfoglalkozásnak a megösmerés mind mélyebbre és messzibbre terjedő vívmányait a már-már szükségképinek látszó egyoldalúság ily drága árán kell megfizetnie, holott az igazság teljes földerítése csak is valamennyi szempont föl fogása és arányos érvényesítése mellett remélhető s holott az egyetem négy, illetőleg öt facultásra való, eddig még érvényes beosztása avval a kilátással kecsegtethet vala, hogy a szükebb látkörrel járó, mindig nagyobb korlátozottság a testvéri szövetségben levő tudományágak kölcsönható befolyása alatt megkapja a maga kellő ellensúlyát. És, talán, az emberi elbizakodás e hiú és civilisálatlan önteltsége nélkül, azt is lehet vala reményleni, hogy minél mélyebbre és messzibbre halad a természetvizsgálat a részletek ösmeretében, annál elevenebb érzete kél föl a munkásokban e megösmerés korlátozott voltának, s föl az ellenállhatatlan

vágy is, hogy a megfejtetlen mikroccusok és bacillusok diffudált milliárdjai számára; a magukban véve különbös atomok szétáradó részletei között az összefüggés, az egység és általános rendszeresség valamely összefoglaló elvét keressék, vagy sejtsek és óhajtsák, avagy legalább azokat, a kik életöket nem a terjedt, hanem a benső természet alkotó elemeinek, miveleteinek és törvényeinek földerítésére szentelik s ez uton. valamennyi tudományág biztos eredményeinek egybefoglalásával, egységes világnézetre törekeshnek: magukkal egyenlő munkásoknak, az emberiség nagy küzdöterén szintén a jövő harcosainak tekintsék és ösmerjék el. És különösen aggodó részvétellel kell gondolnunk azokra az embertársainkra, a kik a természetvizsgálat gyakorlati eredményeinek életük megtartásáért szorulnak igénybevételére, ha a mentés mindig bizonytalan alkalmazásánál oly positiv tudósok kezébe találhatnak jutni, a kiknek semmi közük a többi facultásokhoz s a kik lehetnek igen alapos ösmerői a savak, aljak, meg a szerves anyagok és természeti tényezők tulajdonságainak és az organismusra tett hatásainak, de ha a beteg physikai állapotába, talán még mélyebb, philosophia pillantást vetni nem birnak, egyebet sem látnak benne egy érdekes objectumnál

Mindemellett is, azonban, attól, hogy a többi facultások beárnyékolására gomolygó e füst mind csupa pusztító lánggá váljék, tartanunk nincs miért, mert maguk ezek az elmélet-hirdetők, ha rosszul is, ha egyoldalúan is, ugyancsak philosophálnak; bár lényét, természetadta jellemét félreösmerve is: mégis az emberi psyche megösméresi műveleteire nézve koczkatják meg balitéleteiket s próbálnak kényszer-zubbonyt erőszakolni reá, hogy csak is az ő korlátozottságuk szerint folytassa életműködését, minek épen az ő elméletük szerint szükségképi következése az lenne, hogy a többi miveleti irányzat „szerve“ mint mondják „visszafejlődne“; bár a czél fogalmát, melytől, mint az ördög a tömjéntől riadoznak, a szerintök, nem tudjuk miért, ártatlanabb rend fogalmával cserélve föl, minden pontján be- és átláthatatlan egy világgal találják magukat szemben, de azért, ha mindjárt csak a negatio s a rendszeres ellenmondások világnézetét, ugyan elég rossz philosophiával, még is, azonban, philosophiával, alkotják meg maguknak és valamint a rossz gondolkodók láttára nem féltjük a logikát, sem a nemtelen aljas érzelműektől és elvadult, vagy önző indulatuaktól az aesthetikát, vagy ethikát, ezektől a rossz psychologusoktól, meg ugyancsak dogmaticus metaphysikusoktól nincs miért tartanunk, hogy kitörülhessék az ember psychejéből

az ellenállhatatlan vágyat miveleteinek megösmerésére s az egységes világnézet rendszerének megalkotására, az az a philosophiára.

Mi, természetesen, s már csak kezdetben elfoglalt állásunknál fogva is, teljes és döntő figyelemben kívánjuk részesíteni a valóság tényeit, a mint azokat közetlen fölfogásunk tudatunk elé állítja — követelésünk csak az, hogy e tények különböző fajtáit egyen-egyen és szakszerűen a megfelelő tudományág tegye vizsgálata és fölfogása s evvel megösmerése tárgyává, mindig ama megösmerési eljárás és törvények szerint, a melyeket az erre illetékes szak állapított meg. Az egyenlőség elve és a munka sikere s nem a mi önkényünk követeli ezt; az egyenlőség amaz elve, mely a megösmerés szempontjából tények és tények közt különbséget tenni nem tud és nem enged s a munka sikere, mely a vizsgálati ágak és eredmények óriási mértékben terjedő és halmozódó területeivel és tömegeivel szemben, csak abban az egy esetben remélhető, ha minden külön ág megismerési munkái végzésére külön-külön munkás áll rendelkezésre, hogy aztán az összes munkaágak körében végzett munka eredményei az egységes, ellenmondást nem tűrő, tudomány rendszerébe legyenek az erre illetékes szakmunkás által egybefoglalhatók.

E követelés elengedhetetlen fölállítása közben, természetesen, el nem feledkezhetünk egy pillanatra is az emberi megösmerés természetszabta korlátairól, melyek a valóság kivétel nélkül minden fajta tényeinél, a terjedt, meg a psychikai lét körében egyaránt utját állják a megösmerés közetlen fölfogás utján való megalkotásának s úgy, ott és itt egyként, a közbe illesztett psychikai miveletek kiegészítő munkájára utalnak a gondolkozásban. Ha, az emberi elme életszükségét tevő e megösmerési munka közben bármely fajta tényekre nézve, e mediált gondolkodásról le akarnánk mondani, annyi volna, mint, ha szervezetünk bármely szervét s funkcióját ki akarnók az organismus egységéből szakítani s még is követelnők, vagy várnók, hogy szervezetünk zavartalan folytassa egységes, természetes életműködését, a mi ellen magok az illetékes tudományágak tiltakoznának a leghatározottabban és teljes joggal.

De ettől a lemondástól, bármely irányban is, minden elfogult, korlátozott s betegesen egyoldalú elméletek mellett is, távolról sincs miért tartanunk.

Mióta, és valamig az ember magát tudja, észrevételének egyik leg-sajátosabb s bátran elmondhatjuk: egyik legcsodásabb tárgya a beszéd s ennek alapja: a nyelv. Elején, mint mindent, ezt is ösztönszerűen, természeti mivoltának egyik hatójaként s tudalmatlanul használja. De minél

határozottabb és elevenebb tudatára ébred saját magának, annál éberebb megfigyelése alá vonja e legsajátosabb és legcsodásabb erejét s a közvetlen fölfogás a rejtélyt sehogy sem bírva megoldani, a mediált gondolkodás segítségéhez folyamodik s megalkotja a nyelvtudományt. A közvetlen fölfogás tovább és mélyebbre terjesztésével mind több és több anyagát gyűjti egybe a nyelvösmeretnek, de e folyton sokasodó anyag a találkozás és különbözőzés mind meglepőbb tényeit állítván ítélete elé, ellenállhatatlan módon utalva érzi magát az összehasonlításra és megkülönböztetésre s a tovább fejlődés újabb stadiumaként elérkezik az összehasonlító nyelvtudomány fokozatára.

A philosophiai facultás nyelvtudományi szakának disciplinái, tehát, akkor fogják megösmérségi érdeköket és értéküket elveszíteni s az egyetlen természet- és orvostudományi egyetem tudományos munkaköréből akkor fognak kiszorulni, a mikor az emberi gondolkodás és kutatás a beszéd és nyelv, ez egyik legsajátosabb emberiségi jellemző tulajdon, iránt közönyössé tudna válni, s akár az e körbe vágó problémák teljesen megfejtett voltánál, akár a többi természeti jelenségek hasonlíthatatlan nagyobb jelentőségénél fogva, hajlandó lenne fölöttük napirendre térni. A tények, azonban, s ezeket legkevésbé a positiv tudósoknak szabad, alapelvüknél fogva, kicsinyleniök, ez idő szerint azt mutatják, hogy a csak valamenynyire általános átfekintéssel rendelkező elmék nem szándékoznak a beszéd és nyelv kérdéseit a kövek és zsigerek kedvéért elejteni és mutatják azt, hogy mind a nyelvösmeret, mind az összehasonlító nyelvtudomány, mind pedig és főként az általános nyelvtudomány föladatai távolról sem jutottak még végmegoldásra, mihez képest a positivista urak, már akár jószántukból, akár kényszerűen egy kis várakozásra vannak utalva, a míg e tudományág történelmi phantommá lesz sublimálandó s gyakorlati oldaláról nézve a dolgot, a gymnasiumok „mai fejlettségök mellett“ a nyelvtudományt általában s egyes alágazataiban, valamint evvel az egyetem ez irányú működését fölöslegessé fogják tehetni.

Talán igenis messzire vezetne, ha e helyen tüzetes fejtegetésébe becsátkoznánk annak az általánosabb szempontnak is, mely a philosophiai facultás nyelvtudományi szakának körébe eső egyes disciplinák méltatását az emberiség fejlődésének eszméjéhez kapcsolja, a midőn az ókori fajok, a két classicus nép és a modern nemzetek nyelvcsaládainak, alágazatainak és többé-kevésbé átalakult származékainak nyelvviszonyaiból és törvényeiből az emberiség psychológiájának egy oly jelentős fejezetét próbálja megállapítani, s erre a classicus nyelvek teljesen kifejezedett és a foly-

ton fejlődő modern nyelvek új és új alakulásának sokat jelentő formáit már is értékes eredménynyel használta föl.

Megelégedhetünk, ha időnk bár arra enged egy kis tért, hogy rámutathassunk az emberi beszéd és nyelv ama mindenek fölött álló értékű sarjára: a magában véve nem kevésbé csodás irodalomra, melynek alapformáit s így törvényeit megállapítani, jelentőségét méltatni s fejlődésének legmagasabb rendű érdekét biztosítani, szintén a philosophiai facultás megfelelő szakainak jutott osztályrészébe, s a mely föladatot az egy természet- és orvostudományi egyetem — nem lévén a többi facultásokkal semmi köze — aligha fog valaha megoldani.

Az atomok, az erők, vagy épen egy alaperő, a vegyrokonságok, organicus és hyperorganicus tulajdonságok, a rend, harmonia, habitusok integratio és desintegratio, társadalmi eszmények sat. tanai a legszebbek s mint mondatik, positiv bizonyosságuk, de mi mégis azt hiszszük, mégsem elégségesek mindannak megértésére, a mi, bár egyetlen irodalmi műalkotás tényében áll előttünk. A műalkotás eszmei tartalma lehet az igazságnak csak is egy kis részlete, vagy épen visszája; formája lehet a kifejezés teljének sok, sok, akár minden hiával — de már maga a merész conceptio, mely a psyche sajátos alkotásait a maguk érzékelhetetlen mivoltából az érzéklés oly jegyei útján akarja és tudja kifejezésre juttatni, a melyek érzéki idomaikkal ismét és universalis psychikai utánformálásra segítik az embert, már a legelemibb kezdőpontnál oly csodás egy tényt állít a gondolkodás elé, hogy az emberiség legnagyobb jótevőinek teremtő alkotásai az irodalomban, már, mint majdnem természetes és magától érthető következtetések tűnnek föl a szokás korlátai által oly rövidlátókká váló szemek előtt. És, ha, aztán, a például fölhozott, egyetlen irodalmi műalkotásról az egyes népek, népcsaládok, az egész emberiség s a mult és jelen irodalmára fordítjuk tekintetünket; ha az összehasonlítás útján általános formákat és törvényeket próbálunk az emberiség irodalmi alkotása számára megállapítani s a közös és eltérő vonások segélyével igyekszünk visszakövetkeztetni arra a forrásra: az emberi psychére, mely mindez eredményeket alapegységekben s mégis oly sokszerű idomaikban előállítani tudta s még ígérkezik: akkor, valóban, csakis szájalommal gondolhatunk arra a korlátozott elmére, a mely attól a facultástól akarna „eltérni,“ a mely egyedül tekintheti át és láthatja be a megösmerés birodalmának ezt a regioját, a mely regionak csupán egy kis részét tölti be a positiv tudományágak irodalma.

Milyen szánandó koldus, tehetetlen féreg volna az ember, ha az

elődök a szent, a szép, az igaz eszméinek nem hódoltak volna s az irodalom kincses házában mindazt az értéket ránk és a jövőre örökül nem hagyják vala, a melyeknek egy részét a hálátlanságtól elvakult utódok egy kis csoportja most holt czölönk, értéktelen nehezékképen ki akarná a megismerés folyamán időszerűen az ár sodrába jutott lélekvesztőjéből lökni, isten verte rövidlátásában avval hitetvén magát, hogy e súly nélkül sebesebben, avagy messzibb haladhatna. De mi, kik az emberiség megismerésének, az egyes tudományágaknak s biztos eredményeik összegzőjének, a philosophiának, fejlődés történetét hivatásunk szerint tanuljuk és fejtegetjük, nem azért meritettük e fejlődés örök ellentétek és tévedések útján is állandó voltárol a megingathatatlan meggyőződést, hogy egy-egy szörnyszülőtről a természet törvényszerűségének megbomlására következtessünk. A természet vizsgálat sem a monstrumok szerint igyekszik általános törvényeit megállapítani, sőt épen ezeknek is keresve és olykor megtalálva okait, annál makacsabb szívóssággal ragaszkodik a logikától, öntudatlan módon, kölesönbe vett tételéhez, mely valamenyny megősmerési ágnak, és így a természetvizsgálatnak is, egymaga nyújtja a bizonyosság egyetlen jogcímét, a midőn a jelenségek és tények mindig csak korlátozott tapasztalati körén túlra is föltétlenül érvényt követelnek, nem közvetlen észrevételeik, hanem mediált gondolkodásuk útján megalkotott általános ítéleteiknek. Ám, hanc veniam damus petimusque vicissim s a midőn a nyelvtudomány mindig többre haladó eredményeiben és az irodalom tudományos átkutatásában és megismerésében az emberiség fejlődésének positiv tényeit fogjuk föl és illesztjük be a tudomány egységes rendszerébe, nem napi rendre térünk az egy, természet- és orvos-tudományi, egyetem fölött, hanem tudományágait illő helyükre utaltuk a tudományok nagy köztársaságában.

Bármely jelentős helyet tulajdonítsunk is, azonban, a nyelvtudománynak és az irodalomnak az emberiség fejlődéstörténetében, ezek általánosra törő munkája is csak félezes maradna, ha szerves kiegészítést nem nyerne az emberiség fejlődését megfigyelő ama specialis tudományágak működésében, a melyek épen e fejlődés történetét s ennek általános formáit és törvényeit vizsgálják, kutatják és igyekeznek megállapítani, a történelemben.

Maga a történettudomány, egymagában nézve, egyik legtanuságosabb és legoktatóbb példáját mutatja föl a megősmerés ama fejlődési folyamatának, a mely, a földi vizekkel ellentétben, a felületen indul meg s tovább haladtában mind mélyebbre, mélyebbre ássa magát, a felületen fekvő

egyenkéntiek véletlen adatai számára mind egységesebb összefoglaló állapot keres és végül, a jövő perspectivájában, egyetlen concentricus átnéző pontot ígér, a mely a gömbidomban képzelt valamennyi egyenkéntit egyetlen képben foglalja össze s az egész vázának, a történelmi fejlődés törvényeinek, megősmérésére segíthet. Mi volt a régi história történetek krónikás adatait jegyzékbe szedő descriptiója a mai történettudomány amaz eszményéhez képest, mely nem a királyok és hadjáratok tapasztalati adatai halmazának leírását, hanem a népek és nemzetek életműködését irányozó általános törvények rendszerének construalását tűzi ki, valóságos philosophiai szellemmel, föladataúl! Ahoz a történettudományhoz képest, a mely a népek és nemzetek életműködése alatt nem csak az egyik, vagy másik földterületen való tartózkodást s a honfoglalás és honalapítás physical, geographiai, hadviselési, alkotmányi és nemzetközi viszonylatainak létesülését és változatait érti, hanem e nagyobbára külső ismertető jelek alapjáúl és magyarázatáúl főkép azokat a mélyen fekvő tényezőket és mozgatókat igyekszik megállapítani, a melyek a sajátosan eltagozódott emberiség egyes csoportjait, a természeti befolyások mellett, psychologialag jellemzik és különböztetik meg s intellectuális, aestheticai, ethikai szempontból elütő indiuidiumokká idomítják. Azt az életműködést, a mely a lakás, táplálkozás, ruházkodás eltérő formái mellett, a hagyományos szokások társasági rendjét állapítja meg, s a tulajdon fogalmának alapján, a házasság, család, egyházközösség institutioiban, a vallásos világnézettel szerves kapcsolatban álló művészeti alkotásokban, a megősmérés világosságával lépést tartó tudomány művelésében s az összcivilisa ió terjedésével arányban álló közzgazdasági és társadalmi munkákban és associatiokban oly sokszerü és mégis egységes fejlődési folyamatot él és alkot s az államot a maga törvényes jogrendjével és hatalmával ama szilárd és állandó keretként tartja fön, a mely összetartó, biztosító és védő erejével mind e műveleteknek hajléka, édes otthona legyen.

Az u. n. positiv tudomány a történelem e felődési fokozataival összehasonlitva, a maga egyenkéntiekhez tapadt s így korlátolt empirismusával, a régi krónikás historia stadiumának felel meg; töméntelen adattal rendelkezik s a jelenségek felületen fekvő tényeit jegyzékbe véve, ebből akár mikor ki tudja olvasni, hogy most mi következik, a statistika, vagy épen moral-statistika, számai mit mutatnak s egy adott erőmennyiség mennyi munkát végez. Ellenben, a philosophiai szellem vezérlete és elmélyedő törekvése által lelkesített történettudomány a physical és államszervezeti lét alapjait egybefoglaló szemponjait keresve, meg nem

elégzik ama sokszerű életműködési tényezők eredményeinek tapasztalati adatokban felsorolt empiriájával, hanem az uralkodók rendjének, a hadjáratoknak, a területi változásoknak történetei mellett az alkotmány-fejlődés, az egyháztörténet adatai mellett a vallásos világnézet, a közszokások följegyzése mellett a cultura történelmét kutatja (e sok águ kutatások közben a maga megfelelő jelentőségű helyét a pozitív tudomány mozzanatának is kijelölve) s valamennyi időszerű végeredményének összefoglalásával, egységes képet alkot az emberiség összefejlődéséről, avval a tiszta tudattal, hogy ez egységes kép csak úgy alá van rendelve a fejlődés törvényének, mint minden e világon.

Nem a történettudomány és segéd tudományágait fogja, tehát, az egy, természet- és orvostudományi, egyetem köréből kilökni, hanem maga is mind határozottabban magáévá teszi a fejlődéstörténeti szempont tisztán philosophiai eszméjét s abban a mértékben, a mint ez eszme és consequentiái tisztább és határozottabb fölfogására bírja, majd, magát fölküzdeni, sikerülhet neki is mindig sokasodó tapasztalati adatainak halmazából általános elvek szerinti rendszert formálnia s így módot nyújtani arra, hogy a megismerésnek ez ő művelése alá vett meggyéje, pozitív eredményei útján, szerves alkotó részként bekebeleztessék a tudomány egységes nagy birodalmába.

Ám, mindez még csak a messzi jövő reménye és sóvárgása s ha épen a philosophiai tudományágak nyújtotta általános és egységes világnézet az emberi nem és szellemi élete felől a végtelen fejlődés lehetőségének perspectiváját, a fejlődés eddig megfutott útjának pozitív ténye alapján, meg nem nyitja vala, e reményről és sóvárgásról, bizonynyal, le kellene mondanunk. De magok az u. n. pozitív tudományágak eddig elért haladásukkal s az általános áttekintésnek szolgáltatott biztos eredményekkel annyira igazolják e fejlődés tényét; a nyelv és irodalom tudományágai s a történelem mindig mélyedő megismerése és általánosításai oly biztos adatait szolgáltatják ez előbbre haladás szervezett folyamatosságának, hogy azok a tudományágak, a melyek az emberi psyche minden irányú miveleteinek tényeit teszik szakszerű vizsgálataik tárgyává s ezek alapján, és a természetvizsgálat összes igazolt megismerési eredményeinek összefoglalásával, az egységes világnézet tudományos rendszerét construálják és rendszeres egészükben a philosophia nevét viselik: a siker biztos kilátásával haladhatnak utjokon, mely ama reményt és sóvárgást valóságra viendí.

Akár az emberiségnek, akár az egyes individuumnak, melyik, ha

nem is szak- és hivatásszerű vizsgálója, hanem bár csak szemlélője is és mikorra tudná elképzelni, gymnasiumaink bármily fejlettsége mellett is, azt az időt, a midőn a természetvizsgálat, az anthropologia, physiologia és a physiologiai, meg orvostani psychologia, oly mértékű pozitív ismereteket tudna az emberi organismus lénye és rendes, avagy megzavarodott műveletei felől nyújtani, hogy az ember lelkének, bár csak mint jelenségnek és funkciónak, problémái a gondolkodást ne érdekelhetnék és így ne foglalkoztatnák s evvel a philosophiai psychológiát az emberi tudományágak sorából kitörültnek lehetne akármikorra is gondolni.

Az emberi psyche, a maga oly sok oldalú miveleteivel, az organismus életszerveivel kapcsolva, tőlük hatásokat véve és rájuk visszahatásokat gyakorolva; az ösztönéleti tényezők alapján megösmerő, érző és cselekvő lénynek fejlődve s az egyén világának valódi középpontjává válva ez egyéni lét körében oly döntő szerepet játszik, hogy megösmerését minden gondolkodó elsődrendű feladatának tekinti s épen a szakvizsgáló el nem utasíthatja magától e megösmerés megalkotásának kötelességét. És legkevésbé akkor, a mikor a psychikai miveletek tényezőinek, feltételeinek, fejlődésének és törvényeinek e tudományága nem csak az elmélet rendszerében foglalja el és tölti be e kiválóan jelentős helyét, hanem az emberiség sorban következő öltőinek irányzására, tervszerű vezetésére alkalmazva, ismét egy további philosophiai tudományágnak, az általános értelemben vett paedagogiának is megadja szilárd alapját. Az élők leg-hatalmasabb alapösztönei sorában, az élet főtartása mellett ott szerepel a fajfőtartásának ösztöne is, mely az emberben a faj-fejlesztés formájában nyilatkozik, a mi azt az uralkodó vágyat állapítja meg, hogy a következő öltő mind többre fokoztassék s e természeti alapon az embernél a paedagogiának mind nagyobb jelentőségre kell, az elméletben és gyakorlatban egyként jutnia. Az organismus életfeltételeinek, az egyén társas életének, politikai, aesthetikai, ethikai viszonylatainak mind alaposabb megösmerése, kapcsolatban a psychologiai megösmerés elmélyedésével és tágabb körre terjedésével s a tudományos módszerek tisztultabb elméletének s így mind biztosabb eredményeinek is felhasználásával, az alkalmazott psychológiát: a paedagogiát mind fontosab philosophiai disciplinává teszi s az alaptan haladásával emennek fejlődése is biztosítva van.

De már maga e páros philosophiai disciplina is, valamint általában, bármely körbe tartozó megösmerés, magának a közetlen megfigyelés, megmediált fölfogás gondolkodási miveletei útján történő megösmerés lehetőségének, módjainak, feltételeinek és határainak problémáját visszautasít-

hatatlan parancsszóval állítja annak az elmének munkakörébe, a mely, hiában, nemcsak a terjedt természet változataiban, hanem ezek netaláni törvényeiben, hanem és főképp saját gondolkodási functioiban és ezek, netaláni törvényeiben is állandó és kikerülhetlen kérdést lát magához intézve, a mely előtt lehet szemet hunyni, a mely elől el lehet ideig-óráig zárkozni, de a melyet, a logika tudományos művelésében, a fenkölt és hivatott elmék ép oly kevéssé adnak föl és hagynak, az igazság szent tüzétől hevitve, cserben, mint az elfajult, vagy elszerencsétlenedett gonosztevők ignoratiájukkal soha a jót nem létezővé nem tehetik. Az igazság keresésének és megősrésének mélyen ösztönéletünk alapjaiban, gyökerező vágya, ép oly kevéssé törülhető ki a tények sorából, mint a legutolsó atom szemecskét sem bírjuk, legalább a mi fölfogásunk körében, az u. n. nehézkedés nélkül elgondolni s azért, ne féljen a positiv tudomány, ezt a tényt csak oly, ha nem mélyebb és erősebb, szenvedélylyel fogja az ember mindig vizsgálni, mint a physikai atomokat.

S ne féljen, ez ösztönélet szövédékeiből nem csak ez az egy vágy sarjadzik föl, egész a szenvedélyig fokozódható természetével, s indit, ezerszerű működésbe, minden egyenletesen fejlett, s nem egyoldalú, féleges és így nyomorék, egyént; s nem csupán ez egy vágy kielégítése, vagy meghiusulta s e működések, bár csekélyke eredményei és alkotásai, avagy hajótörései töltik el, mint mondani szokták: az emberi szívet a gyönyör vagy kín érzetével, hanem a természet csodás berendezése, vagy zord kényszere; az emberi életviszonyok oly sokszerű és összetettségekben annyi változatot lehetővé tevő áldásos, avagy visszas tényei, hatói, intézményei és czéljai az érzések, érzelmek oly végetlen fokozatú scalájának hangáramait csalják ki az emberi lélek csodás hangszeréből, s mindezek nyomán annyi vágy, annyi indulat, annyi szenvedély feszíti tetterőnk tényezőit hatásra, működésre, hogy míg élet, emberi élet, lesz-e földön, vagy bárhol, e mozgalmakból kifogyni nem fogunk.

De ha az érzések, érzelmek, vágyak, indulatok és szenvedélyek s az ezek megvalósítására törő elhatározások és megfelelő miveletkezmények mozgalmakból s a fejlődés új és új változatainak megfelelő alakzataiból soha ki nem fogyunk, nem fogyunk ki a rájuk vonatkozó megfigyelésből, vizsgálatból sem, ehhez képest, a magyarázatukra törő elméletekből s a tudományágak, melyek így alakúlnak, addig fognak fönállani és fejlődni, a míg az ember, ember és az emberi társaság, emberi társaság lesz.

Mind hasztalan minden elfogult, egyoldalú, s így szükségképp korlátozott, elme erőlködése; az ember, mint ilyen, a milyennek akár isten

jósága, akar a természet vak és okatlan kényszere, teremtette és formálta, első sorban érzései, érzelmei létkörét fogja legfőbb értékének ítélni s akarátának erejével, tetteivel élete árán is szolgálni, védeni, kielégíteni. Élvezi létét s a civilisatio fejlődésével arányban fokozza az élvezetet; szépek látja a létet, a természetet, s véres verejtékével alapítja és tartja fön családját, társas szervezetét s az élet áldásai, avagy zord csapásai közepett, vagy csupán és egyedül megösmerési vágyától hajtva is, elmélyed az okozatiság vas következetességét minden lépten-nyomon feltüntető természeti, egyéni és társasági életfolyamat szemléletébe s korlátozott erejű elméje az okozatok és okok végtelen láncolatán, folyton tovább és tovább haladtában, pihenőt keres és talál és a maga szellemének lehető legmagasabb potenciára emelésével s mindenkben, a végetlen sokszerűségben is, egységet, közös alapot kereső természetének megfelelően: a végső, az utolsó, a főökban

Lehet és ma még, tudjuk, nem mindnyájan adjuk magunkat s nem szakszerűen és logikai következetességgel az általános értelemben vett aesthetika-érzelemtan, a széptan, ethika és vallás-philosophia problémáinak tanulására s épen művelésére, s a lét és megösmerés végkérdéseit határozott tisztaságukban föltenni és összes nehézségeikkel megvilágítani is, csak kevesen elég merészek és hívatottak. De míg a philosophiai facultás specialisan philosophiai disciplinái mindamaz ismereti körök illetékes és egyedül illetékes vizsgálói és elméletbe tudományos rendszerbe, foglalói: maga a nagy közönség, legalább gondolkodó főivel, sőt a bármi oknál fogva ellenlábások, a tagadók, az értelem nihilistái is, csak úgy megalakotják, ha félbe-szerbe és csonkán is, a maguk olyan, a milyen philosophiai világnézetét, ez utóbbiak, igaz, tele következetlenségekkel és ellenmondásokkal, de valamennyien távolról sem csupán a közetlen érzéki fölfogás alapján, hanem a mediált gondolkodás, ugyancsak számos közbeillesztett átviteleinek, segítségével.

Mikor fog az ember, a nélkül, hogy ember voltáról lemondjon, letenni arról, hogy a természeti lét csodaszépségeit s a természet legszebb alkotásának: az emberi alaknak, életműködésnek, társas szervezetnek és egyéni vívódásnak megragadó jelenségét és alkotásait a legnagyobb odaadással, sejtelmes együttérzéssel és felcsapongó hevületekkel szemlélje s keresve bennök a mozgató értelmet, a magyarázó kapcsolatot, a megfelelő megösmerés útján, az eszmény e régiójába fölszárnyalhasson, kiválasztottjaiban, pedig, a regio határait távolabbra helyezni, Ikarusi kísérleteket tegyen s Prometheusi sikereket érjen el?! Minél bámulatramél-

többak az alkotások, miket a művészet sokszerű ágazatai a természet másolásával, az építészet remekeiben, az emberi élet egyes mozzanatainak föltüntetésével, az anyag, a szín, a gondolat és hang, az emberi test és arcz ezernyi változatában, az eszményre törrő alkotás formáiban kiábrázoltak s kiábrázolni igyekeznek: annál bizonyosabb és ellenállhatatlanabb a gondolkodás törekvése, lankadni nem tudó munkálkodása is, hogy a művészetek e sokszerű és mégis egyetlen czélratörő fejlődését, közös magyarázati elvre vezesse vissza, s az emberiség ez oly döntő tényezőjét, a széptan útján, általános világnézetében, illő helyére igtathassa be.

És, ha ezt a lényegünkben rejlő törekvést, akár a fejletlenség állatóságával, még, akár az egyoldalú túlfeszültség ideg-pettyhüdtségével, már, csak kevés választottak körére próbálnák szorítani, de azért, ne feledjük, e kevés választott számára még is csak főnhagynák s így ez érdeket alapjában meg nem tagadhatják — vajon, avagy csak e szűkebb körre szorítást is próbálhatják, merik-e próbálni is, az ember öntevő cselekvésére nézve, melylyel sorsának intézését, családja alapítását és föntartását, polgári és erkölcsi egyéniségének kiformalását, és érvényesítését mindenki egyedül magának követeli és másoknak, még a hatalmas államnak is, e körbe avatkozását, akár élete árán is, visszautasítja.

Az emberiség összes tevékenységének mind hatalmasabb és általánosabb uralomra emelkedő elve, rég ideje már, az egyéni öntevőség, az individuatio föltétlen követelése, s lehető érvényesítése. A nő és gyermek, sőt phoetus, jogainak biztosítása; a polgári egyenjoguság, az egyéni felelősség, nem csak a közélet minden ágában, hanem még a vallásos élet szervezetében is, minden társasági válaszfal, korlát és nyugöző forma lefejtése — ime a kor és jövő első és legfőbb czélja, földadata. Sőt e törekvés kinövései is: a socialismus, communismus, anarchia és nihilismus, ugyan e törekvés elfajzásai: a magát megsemmisültnek érző, vagy képzelő egyén, a meglevő institutiók romjain át reméli, hogy egyénisége érvényesítéséhez juthat. Bármit tegyen s bárhova jusson is, azonban, az egyén: a társaságból ki nem szakíthatja magát, mert ismét állattá fogna vissza satnyulni; s nem, a természet kötelékéből sem, melyet a lét vas-kénszere rakott rá. Mi az egyén helyzete, földadata a társaságban; mi a természetben s öszslétben: oly kérdések, tehát, a melyek örök-állandó problemaként állanak, mindenha, az ember előtt. Honnan jöttünk, mire várjunk, mit tegyünk, hogyan élünk s miért küzdünk, ezeket a kérdéseket, a ki és a mikor, ki fogja törülni az emberi lélekből: az és akkor elmondhatja aztán, hogy csak az egy természet- és orvos-tudományi fa-

cultásra van szükségünk; de addig az ethika elmaradhatatlan foglalja el helyét a philosophiai facultás disciplinái sorában s hozzá fog jární fölvilágosításért az összes emberiség, még a boncztan tudósa is, s hozzá, alapfogalmakért, az egész jogi facultás, a maga elsősorban gyakorlati, mert államszervezeti, föladata kedvéért s még sokkal inkább tudományos elhivatása érdekében, akár az észjogi, akár a jogtörténelmi iskola időszerű hiveiből teljék ki, koronként, működő adeptusainak díszes serege.

Meggyőződésünk erejének s ebből következtetett általános érvénynek túlbecsülése, az emberi megösmerés korlátozott voltának félreösmerése és így egyoldalúság volna, azt állítanunk, hogy az igaz aesthetikai és ethikai világnézet szükségképeni következése, a vallásos világnézet bizonyos formájának, megalkotása is. De, hogy a valóságban létező szép, emberi gondolkodásunk természetéhez képest nélkülözhetetlen elmélete s az ember személyiségének erkölcsi lényként való fölfogása, és az élet mindenkire nézve kikerülhetetlen vívodásai, valamelyes vallásos világnézetre szükségkép vezetik a gondolkodást: a czáfolat, sőt a tagadás minden veszélye nélkül, bizton mondhatjuk. Ha ezt a világot a vak és okatlan véletlen chaosának látnók is; ha az embert a legkorláttalanabb kényszerűség játék-bábjának képzelnők is: valamely viszonyt, e chaos és e báb között, csak kénytelenek volnánk elgondolni. Hiában, az ok és valamelyes összefüggés fogalmát, elménkből kiirtani nem bírjuk; ráparancsolhatunk ugyan magunkra, hogy a czél szót, valamennyi szótárunkból kitöröljük — de, a rend, vagy összhangzat, vagy valamely más formában, csak kénytelenek vagyunk visszacsempészni azt az egyetlen alapot, a mely nélkül elvről, törvényről és így megismerésről sem a philosophus, sem maga, az egy természet- és orvos tudományi facultás, egyetlen lépést sem tehet. Isten nevét is helyettesíthetjük a természet, anyag és erő neveivel; sőt egyenes argumentatiót mesterkedhetünk ki, Isten megösmerhetősége, vagy épen léte ellen — mindhiában — a magunk egyéni kicsinysége, minden egyébbel szemben, oly eltörpülő semmiség, a melyet a mindenséggel szembe tenni, ellentétezní, viszonyítani kényszerítve vagyunk, nem is említve az egyén aesthetikai és ethikai mivoltának e körbe vágó, számnélküli utalásait, követelményeit, következményeit. Fichte mondja, hogy minél konokabb és ridegebb az atheismus, annál határozottabban bizonyítja az illető vallásosságának erejét s mihelyt e vallásosság, ha csak negatív alakjában is, elősmerést nyer, már igazolva van a vallásos világnézetnek nem ilyen, vagy olyan formája, de igen, maga a vallásos világnézet léte, vagy akár csak lehe-

tősége s evvel vizsgálata, megösmerése, disciplinája. És ha mindehez hozzávesszük s mindezekkel összevetjük a lét és megösmerés végkérdéseinek vizsgálatát s bár világosságba helyezését; ha az összes emberi megösmerés eddigi, elért, eredményeinek igazolt tételeit számbavesszük s latravetjük azt a mérhetetlen csekélységet, a mit valóban ismerünk, ahoz a végetlen tömeghez hasonlítva, a mit nem tudunk és nem tudhatunk: valóban csak a legnagyobb szerénytelenség, a teljes tájékozatlanság, az itt rejlő problémák körül, s evvel járó ignorantia, avagy a legkorláttalabb arrogancia ragadhat, bármely gondolkodót, arra a vakmerőségre, hogy a negatiót oly positivitással hangoztassa a minőt az u. n. positiv philosophia utai körében, s korlátozottságukkal arányban növekvő mértékben tapasztalunk.

Nagy csodálatra méltó és mérhetetlen áldásos, a mit az emberi elme, a legnagyobb jötevők vezérlete mellett, a megösmerés körében általában s e tekintetben is, a fejlődés rendén, eddig kivívni birt. De minél alaposabban és mélyebben hatolunk e fejlődés lényegébe s derítjük föl valódi eredményeit, annál világosabban áll előttünk, hogy a munka és föladat mily végetlen csekély része jutott már megoldásra és mennyi az a mi e tekintetben, még megoldásra vár. Ugyszólván még csak a problémák föllállításával és tisztába hozatalával, ha készen vagyunk, de a megfejtés munkájának, föladatának java része, tulnyomó fele, még mindig a jövő, a további emberiség, reméljük: még fejlődő munkaerejére vár. A philosophiai facultás egyik legjelentősebb tudományágának, a philosophia történetének, magasrendű elhivatása épen abban rejlik, hogy általában az emberi megösmerésnek e fejlődési menetét kutatja, vizsgálja, igyekszik általános alapformákra vissza vezetni, s az összes megösmerési disciplinák időszerű állását, törekvéseit, vezérlő elveit és szempontjait felölelve, megállapítja a megtett út folyamatának képét, hogy, mint a mathematicus, a görbe egy iv-darabjából az egész vonalat kiszámítja, ő is következtetést vonhasson a folyamat még hátralevő, bizonynyal sokkal nagyobbik felére. Igy, és az összes megösmerési munkák foglalatja, elvei, problémái és részleges eredményei, szempontjából nézve e folyamatot, az emberi megösmerésnek, a philosophiának, történetét: az egyes megösmerők kísérletei, örök ellentétek szerint haladó, vagy épen visszatérő elméletei, tanai és tévedései, saját nézeteik és egymás között kiforrott ellenmondásai s úgy látszó bukásai és balhiedelmei eltörpülő, alárendelt mozzanatokká válnak, a fejlődés ez egyenletes, nagyszabású processusában, — mint az érett, zamatos gyümölcs élvezeténél nem kutatjuk a csontár hasadozását, a

magv húsának rohadását, a szik-levelek fonyadását, a törzs sejtjeinek repedéseit, elfásulását, a rügy-burok fészlését, a virág-szirmok hervadó széthullását s a fejletlen termés izetlen, fanyar kezdetlegességét, és nem használjuk föl, mindezt, a gyümölcs épsége ellen argumentumul, hanem üditjük és tápláljuk magunkat a természet, Isten e csodás, ingyen ajándokával . . . A részletekhez tapadt empirizmus és az öntelt positivizmus, a philosophia ellentétek, sokszor ellenmondások szerint haladó fejlődésének történetéből próbálja törekény nyilait faragni a philosophiai ellen — s e nyilak el is érik — az ő korlátozott egyoldalú s épen ezért szükségkép kontár philosophiájukat. De az igaz philosophia, az általános, egységes és minden oldalt felölelő philosophia, az igazság szülemelésének e vajudási kinjaiban, váladékaiban és átalakulásaiban, épen a biztosítékot látja, a, nem kilencz hónapig érlelődő, szervezet majdani épségére, teljességére nézve, mert a természeti és szellemi lét alakulatainak e párhuzamossága, összefoglalva a multak tapasztalataival, az ember természetében megszabott határok között, biztos kilátást nyújt a jövőre.

Ihering, az emberiség megösmerésének egyik alágazatában, a jogtudomány körében, a mai öltő egyik legnagyobb tekintélye, a midőn a személyes céltevés philosophiai világnézetének alapján, az emberi társaság jogrendjének mozgató erőjét és meghatározóját a célban keresi s nagy jelentőségű munkájában kimutatja, e szükségkép philosophiai alapra szoruló mű * bevezetésében így nyilatkozik: „Ha valaha sajnáltam, hogy fejlődésem ideje oly korszakba esett, a melyben a philosophia hitelét veszítette, im eme munkámmal voltam így. A mit, a fiatal ember, az akkori uralkodó hangulat visszás hatása alatt, elmulasztott, az érett immár ki nem pótolhatta. Ha mindjárt, e philosophiai kérdés tárgyalásának földatától, vissza nem riadtam is, erre csak az a remény biztatott, hogy a positiv jogtudományi adatok ösmerete, melylyel a szak-philosophust megelőzőm, legalább egy és más olyan anyagot szolgáltat számomra, a mi célomhoz képest segítségemre lesz.“

Fogja-e a jogtudomány fejlődés története, vagy épen a positiv philosophia, Ihering nevét, az emberi megösmerés ez irányu továbbvivői sorában, előkelő helyre igtatni: megválnak egykoron. De azt már most látjuk, hogy e ma kiváló tudós sajnálja, hogy előkészületei idején nem volt több köze a philosophiai facultáshoz s ifjúkori mulasztását igyekezett később, lehető mértékben, pótolni.

* Der Zweck im Recht, I. Vorrede, VII—VIII. lap.

Billroth és az ő fajta positivisták, talán, soha sem fognak egyoldalú félszagségük tudatára ébredni; de azért — hogy az éjszaksarki esz-kimó soha délszak átlátszó egét, iratos berkeit és zamatos gyümölcsseit élvezni nem fogja, — ez ég, berek és gyümölcs ragyog, susog és illatoz s elragadja, megennyhíti azokat, kik áldásainak részeseivé válhattak.

Nekünk nincs miért féltünk a philosophiai facultás tudományágainak jövőjét, virágzását s gyümölcsözését.

Szász Béla.

A felső oktatás reformja. Csak a minap, e folyóirat második számában fejeztük ki panaszunkat, hogy a felső oktatás kérdésében, évek óta, a vidéki jogakadémiák szorongatásán s keserves önvédelmén, továbbá valamely álmországi fata morganaként rebesgetett harmadik egyetem ígéretésén kívül, alig történik egyéb. Szükségesnek mondtuk, hogy a felső oktatás más, az intézmény lényegére szorosabban tartozó, elvei felett induljon meg a vita. Kivántuk a tanszabadság, a lezkepezések, a facultások új berendezése, a tanszékek betöltése, az egyetem adminisztrációja, a vizsgarendszert stb. kérdéseinek szellőztetését. S ime a két első pontra nézve már is nem szellőt, hanem szélvész kaptunk; annak kell neveznünk a Budapesti Szemle májusi és júniusi számában megjelent két felszólalást, B. Eötvös Lorándét és Balogh Kálmánét. E felszólalások tartalma, röviden, a következő.

B. Eötvös Loránd azt kívánja: „Állapittassanak meg az egyetemi szabályzatokban, a különböző gyakorlati életpályákra készülők, első hét évi tanfolyamára vonatkozólag olyan kötelező tanrendek, melyek a tudományos szakképzettséghez szükséges elméleti tantárgyakat helyes sorrendben magukba foglalják. Köteleztessenek az e tanfolyamokat hallgató tanulók, kivétel nélkül, a tanrendbe fölvetett tárgyközből az előadások folyamán többször colloquálni, úgy, hogy csak az folytathassa érvényesen tanulmányait s az bocsáttassék az alapvizsgálatokra s előszigorlatokra, ki e köteletségének, annak idejében, jó sikerrel eleget tett.“ Mivel pedig az egyetemi tanár a szigorlatok, alapvizsgálatok és colloquiumok nagy számát maga el nem bírja, „repetitori“ intézmény volna szervezendő. A „repetitorok“ a magántanárokból állhatnának, kiknek kötelessége volna: „Felügyelni arra, hogy a beiratkozott tanulók az előadásokra tényleg eljárjanak; évközben colloquiumokat tartani s azokat a mennyire az idő engedi, gyakorlatokkal is egybekötni.“ Minthogy pedig egy megrendszabályozott intézményben a minden oldalú ellenőrzés a fődolog „a tanár a repetitor működését könnyen ellenőrizhetné, ha minden tanulóval évenként legalább egy rövid colloquiumot maga tartana meg.“ A lezkepezés dolgában B. Eötvös Lorándnak ez a kívánalma: „A tanulók a hallgatott órák számától függetlenül megszabott félévi tandijakat fizetnének s az ezekből befolyó összeg arra fordíthatnák, hogy belőle a tanárok, működésük tartama alatt, személyes fizetési pótlékot kapjanak. Hogy a pótlék mekkora legyen, arra vonatkozólag a tanárnak tudományszaka, a tanszékével járó teendők sokasága és a tanár személyisége is volnának tekintetbe veendőek.“

Látnivaló, hogy B. Eötvös Loránd e kívánalmi merev ellentétben állanak, nemcsak egyetemeink jelenlegi szervezetével, hanem egyáltalán az egyetem fogalmához eddig kötni szokott ismérvekkel. Il a le courage de son opinion. Ki is